

نجم‌الدین نسفی و تفسیرش

تألیف

علی‌رضا فاضلی

خانه کتاب

خرداد ۱۳۸۹

سرشناسه: فاضلی، علی‌رضا

عنوان قرارداد: المقائد النسفيه. شرح

عنوان و نام پدیدآور: نجم‌الدین نسفی و تفسیرش / تألیف علی‌رضا فاضلی.

مشخصات نشر: تهران: خانه کتاب، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۱۲۸ ص.

فروست: خانه کتاب: ۲۱۲. ایرانیان و قرآن: ۱۲.

شابک: ۲۰۰۰۰ ریال ۴-۶۳-۵۵۰۵-۶۰۰-۹۷۸ دوره: ۸-۱۰-۵۵۰۵-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه، یادداشت: نمایه

موضوع: نسفی، عمرین محمد، ۴۶۲۱-۵۳۷ ق.

موضوع: نسفی، عمرین محمد، ۴۶۲۱-۵۳۷ ق. المقائد النسفيه - نقد و تفسیر

موضوع: قرآن - ترجمه، موضوع: کلام اشعری

شناسه افزوده: نسفی، عمرین محمد، ۴۶۱-۵۳۷ ق. المقائد النسفيه. شرح

رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۹ ۷۰۴۲۳۷ ع ۲/۲ / BP ۲۰۵

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۴۱۴

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۲۸۳۵۲

مجموعه ایرانیان و قرآن

خانه کتاب

۱۲

۲۱۲

نام اثر: نجم‌الدین نسفی و تفسیرش (ایرانیان و قرآن)

تألیف: علی‌رضا فاضلی

زیر نظر: اکبر تقیانی و علی اوجبی

شابک: ۳-۶۳-۵۵۰۵-۶۰۰-۹۷۸

طراح جلد: سید علی موسوی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: رضا علی‌محمدی

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

توبت چاپ: اول - خرداد ماه ۱۳۸۹

قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال

ناشر: خانه کتاب

لیتوگرافی و چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات

آدرس: تهران، خیابان انقلاب، بین صبا و فلسطین جنوبی، شماره ۱۰۸۰ تلفن: ۸۸۳۳۲۹۸۵

درباره مجموعه «ایرانیان و قرآن کریم»

به نام آن که جان را فکرت آموخت

به گواهی منابع تاریخی، ایرانیان تنها ملت فرهیخته‌ای بودند که آیین حنیف اسلام را با آغوش باز پذیرفتند. ایرانیان در برابر بزرگ‌ترین لشکرکشیها، همچون هجوم دو لشکر شکست‌ناپذیر روم و مغول که قدرتهای نامور دوران خود بودند، ایستادگی کردند، اما با سپاهیان اعراب به گونه‌ای دیگر رفتار کردند. زیرا آنها حامل آیینی الهی بودند که پیش از آن پیامبر رحمت در نامه‌ی خویش پادشاه ایران را بدان خوانده بود:

به نام خداوند مهر گستر مهربان

از محمد رسول خدا به کسری بزرگ ایران

درود بر کسی که از هدایت پیروی کند و به خدا و پیامبرش باور داشته باشد و گواهی دهد که هیچ پرستهای جز خدای بی‌همتا نیست؛ و محمد بنده و پیام آور اوست. تو را به پیروی از خدای می‌خوانم. چرا که من پیامبر او برای تمامی مردمانم.

ایرانیان که از پشتوانه‌ی فرهنگی و تمدن غنی و دراز دامنی برخوردار بودند، با هوش و درایت ذاتی خویش دریافتند که اسلام گمشته‌ای است که آنها را به

نیکبختی جاودان که به دنبالش بودند می‌رساند؛ از این روی با جان و دل به استقبالش رفتند و در راه رشد و گسترش آن در سراسر گیتی از اعراب پیشی گرفتند و از هیچ تلاشی فروگذار نشدند.

صفای باطنی و هوش سرشار ایرانیان باعث شد تا از همان آغاز از برترین دین باوران، مبلغان و قاریان، حافظان، مترجمان و مفسران آخرین وحی نامه الهی باشند. در عصر کنونی شاید بسیاری ندانند که پارسی‌گویان نه تنها در عرصه فقه، حدیث، حکمت و... بلکه در ساحت حفظ، قرائت، ترجمه و تفسیر قرآن کریم نیز پیشتاز بوده‌اند.

مجموعه چهل جلدی ایرانیان و قرآن کریم نیم نگاهی است به بیش از پانزده قرن تلاش قرآن پژوهان ایرانی در معرفی و بزرگداشت آخرین وحی نامه الهی. از آنجا که مخاطبان این مجموعه گرانسنگ جوانان پژوهشگر هستند، سعی شده است از زبانی ساده و روان در نگارش آثار استفاده شود و در پایان هر اثر منابعی برای مطالعه بیشتر معرفی گردد.

آنچه پیش روی شماست، دفتر دوازدهم مجموعه ایرانیان و قرآن است که مؤلف گرانمایه آن جناب آقای علی‌رضا فاضلی، نسفی و تفسیر ارزشمند وی را به نسل جوان قرآن پژوه معرفی کرده است.

در پایان شایسته است نخست از تمامی نویسندگان اندیشه وری که در به فعلیت رسیدن این مجموعه مشارکت داشته‌اند، و نیز معاون محترم امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، جناب آقای دکتر محسن پرویز و مدیر عامل محترم مؤسسه خانه کتاب، جناب آقای علی شجاعی صائین تقدیر شود. زیرا بدون حمایت این عزیزان مجموعه ایرانیان و قرآن در قالبی زیبنده و درخور به پژوهشگران و علاقه‌مندان فرهنگ غنی ایرانی اسلامی عرضه نمی‌شد.

اکبر ثقفیان و علی اوجبی

فهرست مطالب

.....	مقدمه	١
.....	بخش نخست: احوال، آرا و آثار نسفی	٥
.....	زندگی نامه	٧
.....	نسب	١٠
.....	فرزند	١٢
.....	مذهب فقهی	١٢
.....	مشرب کلامی و اعتقادی	١٣
.....	آثار	١٤
.....	١. طلبه الطلبة	١٤
.....	٢. منظومه الخلاف	١٤
.....	٣. القند فی ذکر علماء السمرقند	١٦
.....	٤. العقائد النسفية	١٧
.....	٥. بیان اعتقاد اهل سنت و جماعت	١٩
.....	٦. فرق المتصوفة	٢١
.....	٧. التیسیر فی التفسیر	٢٢
.....	٨. الأكمل الأطول	٢٣
.....	٩. رسالة فی الخطأ فی قراءة القرآن	٢٣
.....	١٠. مطلع النجوم و مجمع العلوم	٢٤
.....	١١. تطویل الأسفار لتحصیل الأخبار	٢٥

۲۵	۱۲. النجاح فی شرح اخبار الصحاح
۲۵	۱۳. وصیة النبی
۲۶	۱۴. تفسیر نسفی
۲۹	بخش دوم: ترجمه‌ی تفسیری نسفی
۳۱	نظری به تاریخ ترجمه‌ی قرآن به فارسی
۳۵	معادل‌یابی واژگان و اهمیت آن
۳۶	ویژگی‌های متنی تفسیر نسفی
۳۶	الف) ویژگی‌های دستوری
۴۱	ب) آرایه‌های ادبی
۴۸	تفسیر نسفی و ترجمه جواهر القرآن غزالی
۵۰	ویژگی‌های محتوایی تفسیر نسفی
۵۳	تجلی آموزه‌های کلامی در ترجمه‌ی تفسیری
۵۴	۱. رؤیت خداوند
۵۷	۲. علم پیشین الهی
۶۰	۳. گناه کبیره و صغیره
۶۴	۴. تکلیف ما لایطاق
۶۷	۵. اختیار انسان و خالقیت خداوند
۶۸	رویکردهای عرفانی
۷۴	باز خوانی چند بخش از ترجمه نسفی
۹۳	منابع و مأخذ
۱۰۱	نمایه‌ها
۱۰۳	۱. آیات
۱۰۵	۲. روایات
۱۰۷	۳. اشخاص
۱۱۱	۴. کتاب‌ها
۱۱۳	۵. جای‌ها

مقدمه

قرآن کریم در ساحت زبان وحی الهی است، یعنی الفاظ آن از جانب خدای عزّ و جلّ نازل گشته است. پس زبان آن که عربی آشکار است، داخل در حقیقت آن است و قابل تبدیل نیست؛ و اگر ترجمه شود، دیگر قرآن نیست، حتی اگر نهایت کوشش برای انتقال معانی آن انجام پذیرد. این متن متین مقدس، فاخر و فخیم است؛ و شاید یکی از نشانه‌های معجزه بودن آن همین زبان شیوا و رسای آن باشد و آن چنان است که مانند او نتوان آورد. اما هنگامی که روی سخن به غیر عرب زبانان عربی نخوانده باشد، معلوم است که بازگردادن مفاهیم آن به زبان ایشان سرشار از فایده است؛ چون با معانی آن دریای بیکران آشنا می‌شوند و این خود شاید انگیزه‌ای باشد تا قرآن کریم را بیاموزند به همان زبانی که خدای آن را وحی کرده است؛ و این چیز زیاد دور از دسترسی نیست که فرهیختگان گذشته‌ی ما که فارسی زبان بودند، همگی در ابتدای علم آموزی قرآن آموخته بودند و همین قرآن زبان آنها را پالایش داد و آدم کرد، تا با زبان خویش در حد سخندانی سخن گفتند که کس نمی‌توانست بر آن بیفزاید.

بر حدیث من و حسن تو نیفزاید کس

حد همین ست سخندانی و زیبایی را^۱

شاید اولین مخاطبان غیر عرب زبان قرآن مجید ایرانیان بودند و شاید اولین ترجمه‌های قرآن به زبان پارسی باشد. بنابراین ایرانیان سابقه‌ای دیرینه‌ای در این فن دارند و هنوز هم در ایران ترجمه‌های جدید از قرآن ارائه می‌شود. آنچه که امروز در این ترجمه‌ها کمتر مورد عنایت است، بازگرداندن قرآن کریم به شکلی است که اندکی نمایانگر فخامت متن اصلی باشد و می‌دانیم پارسی توانایی نثر فخیم و فاخر را دارد؛ پس بر ماست که مروری دیگر بر ترجمه‌های گذشتگان که زیباگویی و زیبانویسی و متن فاخر، فخر ایشان بوده است، بیفکنیم تا شاید در این زمانه که درس خوانده‌ها هم کمتر توانایی درک قرآن به عربی را دارند، اندکی مردم خود را به زیبایی‌های جاری در قرآن نزدیک‌تر کنیم. مردمان این روزگار هاضمه‌ی فهمشان عادت به متن روان کرده است و متن زیبا و مسجع و آهنگین را نمی‌پسندند؛ از دلایل این آسان‌پسندی، نظام آموزشی ماست؛ در مدارس و گاه مراکز آموزش عالی شاهد آنیم که متون کهن پارسی به نثر روان ترجمه می‌شود و متعلمان چیزهایی را به سرعت در لابه‌لای سطور کتاب می‌نویسند. چنین رویکردی مسلماً باعث بیگانگی با ادبیات کهنی می‌شود که به آن می‌بالیم و هنوز آن را تدریس می‌کنیم. متن‌هایی که هنوز هم به سادگی با یادگیری یکی دو واژه قابل فهم است. به کار گرفتن زبان همه فهم و به مقتضای روز دژ ترجمه‌ی قرآن کریم یا به عبارتی نثر ساده و روان چه بسا که باعث دور شدن از قضای متن قرآنی شود.

نوشتاری که در پی خواهد آمد، نگاهی است به یکی از ترجمه‌های آهنگین و زیبای قرآن کریم و نویسنده‌ی آن. این ترجمه‌ی آهنگین ترجمه‌ی تحت اللفظی نیست، ترجمه‌ی آزاد هم نیست که نویسنده‌ی آن متقی است و می‌هراسد چیزی از خود به متن مقدس بیفزاید و اساساً چنین ترجمه‌ای قرآن عظیم را نسزد و کسی سراغ نداریم که چنین جسارتی به خود داده باشد؛ بلکه

ترجمه‌ی تفسیری است، یعنی نویسنده با عنایت به تفاسیر و روایات تفسیری و گاه رویکردهای اعتقادی خویش، آن را به انجام رسانده است.

این نوشتار شامل دو قسمت اصلی است. ابتدا از نجم نسفی و آثار او می‌گوییم؛ و در قسمت دوم به بررسی متنی و محتوایی ترجمه‌ی تفسیری او می‌پردازیم. در این قسمت ابتدا ویژگی‌های این اثر بررسی می‌شود و در ادامه چند مورد از ترجمه‌ی تفسیری او را باز خوانی می‌کنیم. در بخش باز خوانی خصایص زبانی و تفسیری را یک کاسه بررسی می‌کنیم و سراغ تفسیرهای دیگر می‌رویم و گاه سخن را با روایات اهل بیت علیهم السلام مزین می‌کنیم.

و ما توفیقی إلا بالله علیه توکلْتُ و اِليه اُنِيبُ

علی رضا فاضلی

دانشگاه شیراز